

OSOBNOST I SOCIJALNO, OSOBNOST I POLITIČKO *JURAN I SOFIJA ILI TURCI KOD SISKA*

Dubravka Crnojević-Carić

UDK: 821.163.42-2.09Kukuljević Sakcinski, I.

Rad se bavi tretmanom osobnog i socijalnog sistema u drami *Juran i Sofija ili Turci kod Siska* Ivana Kukuljevića Sakcinskog, te odnosom pisaca Hrvatskog narodnog preporoda spram fenomena »žrtvovanja« i utopijskog sna o »slobodi« i »časti«. Jednako tako, analizira se pozicija žene, majke i supruge, kao i supostavljanje dvaju, tada djelatnih a oprečnih, paradigmi. Tek naizgled međusobno nesvodiva protuslovlja – ukazuju na prirodu shvaćanje »svrhe umjetnosti i teatra« pisaca Hrvatskog narodnog preporoda.

Ključne riječi: osobno; političko; socijalni sistem; žrtvovanje; utopija; sloboda

Pripremajući se pisati rad o *Juranu i Sofiji* ili *Turci kod Siska*¹ često mi je padala na pamet misao Niklasa Luhmanna kako je odvajanje socijalnog i osobnog sistema tumačeno (problematizirano) kao »otuđenje« (Luhmann 1992: 210).

---

¹ Prvo svoje dramsko djelo, junačku igru *Juran i Sofija ili Turci kod Siska*, Ivan Kukuljević Sakcinski je napisao na njemačkom jeziku, a potom preveo na hrvatski jezik (redaktor prijevoda bio je Vjekoslav Babukić). Dramu su premijerno izveli u Sisku 2. listopada 1839. sisački amateri, a 1840. u Zagrebu i Karlovcu izveo ju je profesionalni ansambl Domorodno teatralno društvo. Bila je to prva novija hrvatska drama izvedena na

Drugim riječima – uglavnom je prisutno je uvjerenje »kao da bi ponovno stapanje u jedno bilo poželjno« (Luhmann 1992: 210), kao i da ih je moguće stabilizirati.

Prisutna je također tendencija, koja potječe (smatra Luhmann) iz 18. i 19. stoljeća, da se odnos socijalnih i personalnih sistema odredi kao suprotnost između: 1. PRISILE (pa dakle i nekog oblika »žrtvovanja«) i 2. SLOBODE.

Ovaj je stav, drži Luhmann »nikao iz nesposobnosti da se uvidi kako proturječja imaju smisla« (Luhmann 1992: 210).

Dubravko Jelčić, pak, autor kojeg ćemo vjerojatno zbog mnogih razloga rijetko povezivati s Luhmannom, piše, kako je kod pisaca Hrvatskoga narodnog preporoda bila dominantna želja za slobodom (ja bih dodala »utopijska« želja ili »žudnja za utopijom«), zbog koje su bili spremni na *žrtvovanje* mnogih aspekata svojeg života, pa tako i žrtvovanja vlastita umjetničkog kapaciteta ili »žrtvovanja širine ili dubine svojeg talenta« eda bi utopijska ideja koju promiču bila opće, ili barem šire, prihvaćena. Dakle, prisutna je, prema njegovu mišljenju, stanovita *prisila*, koje su mnogi autori Hrvatskoga narodnog preporoda bili itekako svjesni te koju su, mada zvuči paradoksalno, dobrovoljno odabrali.

Proturječje, dakle, i prema Jelčiću, mada to nikada nije izrijekom napisao, nosi u sebi duboki smisao, ostvaruje *svrhu*.

* * *

Zašto započinjem rad koji tematizira našu prvu preporodnu štokavsku dramu² (mada prvotno napisanu na njemačkom jeziku) riječima ovih dvojice autora? Zašto u prvi plan stavljam ostvarenje utopijskog sna o slobodi putem svjesnog prihvaćanja žrtvovanja važnih dijelova našeg osobnog zadovoljstva?

---

profesionalnoj pozornici na narodnom jeziku. (Knjižnice grada Zagreba: <https://digitalne-zbirke.kgz.hr/?pr=i&id=18597>)

² Povijesna je pozadina drame hrvatska pobjeda nad Turcima u bitci kod Siska 1593. Dramska je radnja usredotočena prije svega na sudbinu Jurana, sina hrvatskog bana Tome Erdödyja, kojega su Turci utamničili. Kasnije se pokazalo kako nije u potpunosti izvorna: nastala je na temelju drame njemačkoga autora L. Gindla, voditelja jedne njemačke glumačke družine koja je putovala Austrijom ali nastupala i kod nas. Napisana je na njemačkom te potom prevedena na hrvatski. Unatoč tomu, iznimno je značajna kao prva preporodna štokavska drama. Kukuljevićevi uzori su kasnoromantičarski njemački dramatičari (Schiller, Körner, Kotzebue), čija je djela gledao u Beču.

Drama je pisana 1839. godine, kada je prvi put i izvedena, dakle u 19. stoljeću, za koje – podsjetimo – Luhmann drži kao stoljeće u kojem se postavlja dihotomija, odnosno binarna opozicija: osobna sloboda – prisila socijalnih sistema.

* * *

Krenimo od početka, od naslova samog komada – naslova su dva, naslov je dvostruk:

Kao prvi stoji naslov *Juran i Sofija* – dakle, čine ga imena dvoje zaljubljenika, supružnika, koji se, sudeći prema riječima što ih jedno drugome upućuju, nježno vole (»mila suprugo«, »blagorodna ženo«, »ljubezna« – Kukuljević-Sakcinski, s. a.: 8-9). Naslov, koji je stavljen na prvo mjesto, sugerira dakle intimnu, osobnu dramu muškarca i žene, bez navedenih staleških statusa ili drugih socijalnih uloga koje nose. Moglo bi se zaključiti kako njih dvoje žive samo intimnu priču, te kako sve druge aspekte života isključuju.

Alternativni naziv istog komada jest: *Turci kod Siska*. Uzmemo li samo njega u obzir, dalo bi se zaključiti kako nas očekuje politička priča, priča o borbi dvaju naroda, dviju vjera, dakle – priča o društveno-povijesnom trenutku značajnim za širu zajednicu, ili, kako Kukuljević kaže – »otadžbinu«. Borba za domovinu, obično podrazumijeva isključivanje, kao relevantnog faktora, značaja intimnih odnosa, odnosno individualnih sudbina. Osobno je podređeno političkom.

Dakle, i u samom se naslovu drame, sugerira ili upozorava na postojanje dvaju razina života, koje se, nerijetko, isključuju. Uglavnom se podrazumijeva kako je, ukoliko se odlučimo fokusirati na jednu od tih dvaju razina života, drugu nužno zanemariti, koliko god to bolno bilo.

* * *

Junačka drama *Juran i Sofija* ili *Turci kod Siska* tematizira i problematizira fenomen: 1) bračne zajednice; 2) obiteljske zajednice – u širem značenju – gdje su uključene tri generacije (Toma Erdödy i supruga Katarina; njihov sin Juran i njegova supruga Sofija; unuk / sin Ivan); 3) te »otadžbine«, kako to Kukuljević piše, odnosno – domovine.

* * *

Osobito je značajan primjer odnosa oca i sina, Tome i Jurana, u kojem pozicija u društvu označuje i uslovljava prirodu njihova odnosa. Juran odlazi u bitku, zarobljen je, što je za oca velika bol ali i razočaranje: otac odbija³ opciju da zbog spašavanja života sina učini bilo što što bi se držalo nečasnim i ništa ga ne može udaljiti od te odluke. On, dakle, odbija Katarininu molbu, dakle molbe supruge i majke,⁴ kao i molbe unuka Ivana.⁵

Evidentno je prisutna i klasicistička vrijednosna hijerarhija: očuvanje časti i ugleda je imperativ. Bez časti nema ni života, te se radije valja odlučiti za osobni, intimni gubitak, odnosno sinovljevu smrt, negoli za dovođenje u pitanje poziciju i očuvanje časti imena i obitelji.

»Otadžbina« je, dakle, temeljna zajednica, kojoj se prilagođavaju svi drugi oblici zajednica, pa tako i obiteljska i bračna zajednica.

* * *

---

³ TOMA: Otac čuje molbu tvoju – nu branitelj domovine ne smide joj pod nipošto posluha dati! (Kukuljević Sakcinski s. a.: 26)

⁴ KATARINA: Na kraj ponora me stavljajš, – baci me u dubljinu. – Bez moga sina neću živjeti, nu ako ga možeš izbaviti ne prepusti prilike nijedne. – Sve moje dragocjenosti, sve blago i sve odore dati ću rado za njega. – O, koja majka ne bi najbjednijom prosjakinjom postati hotjela za da svoje dijete izbavi! (Kukuljević Sakcinski s. a.: 25)

(...) KATARINA: O Bože! – on je tvoj sin, a što može ocu milije biti od svoga rođenog djeteta. (Kukuljević Sakcinski s. a.: 25)

(...) KATARINA: Što je svih ovih izgubitak prama izgubitku sina? – Narav ovu žrtvu od svakog oca iziskiva. (Kukuljević Sakcinski s. a.: 25)

(...) KATARINA: Ti ne slušaš molbe, ne osjećaš čemera srca majkina? (Kukuljević Sakcinski s. a.: 26)

(...) KATARINA: Odvucite me dakle k njemu, na njegovoj ću strani rado nositi sindire, možebiti ću naći kod Turaka većju čovječnost, nego ovdje među roditelji, koji na vlastitu svoju krv mrze. (*u sebi*) Jedno sredstvo jošte ću poprimit, za da omekšam gvozdena prsa njegova, ako pako i to bez koristi bude, tada smiluj mi se barem ti, o smrti! (*Otide naglo.*) (Kukuljević Sakcinski s. a.: 26)

⁵ IVAN: Ubogi otac moj leži u sindirih – ah djede! snimi ih š njega, pak jih meni nametni, rado ću namjesto njega okovan biti – samo oca! oca! pokloni mi natrag.

TOMA: Projdi me se, unuče!

IVAN: Više me kod sebe ne trpiš – ah, što sam ti ja sakrivio, da tako bjesniš? – Slušaj! ako oca više natrag ne dobijem, uvijek ću plakati, tako ću gorko tugovati, da naposljednje umrem. (Kukuljević Sakcinski s. a.: 27)

Mnogi ističu kako je jedino Juranova majka Katarina, Tomina supruga, ona koja daje prednost osobnoj sreći, roditeljskoj ljubavi. Ona na mnoge načine pokušava uvjeriti supruga kako je značajniji život pojedinca, njihova sina, pa onda i sreća unuka, Ivana, od posvećenosti domovini pa tako i održavanju časti obiteljskog imena.

Juranova supruga, Sofija, pak, funkcionira i djeluje upravo na suprotan način.

* Ovdje, moram napomenuti, prepoznajemo sličnost i sa školskom dramom iz 18. stoljeća – *Judit, victrix Holofernus* (dramom koja je pisana oko 1773. godine) na nekoliko planova:

a) I u jednom i u drugom komadu imamo prizore molitve upućene Svevišnjem:⁶ na sličan se način božanskom obraćaju i Sofija i Judita (udovica).

b) Sofija, kao i Judita, jest jedina osoba koja u tom trenutku ne pristaje na *poziciju čekanja*.

c) Sofija, baš kao i Judita, prihvaća onodobno zagovaranu paradigmu, prilagođava se društvenoj ulozi obitelji kojoj pripada. Sofija, dakle, prihvaća odluku Tome Erdödyja ali, s druge strane, pokušava naći načina kako – a da ne prekrši pravila koja dokazuju odanost domovini – aktivno djeluje.

d) Sofija se preoblači⁷, te »presvlakom« dobiva mogućnost promjene i vlastite pozicije, što nas podsjeća ponovno na priču o Juditi, koja se preoblači i odlazi put turskih šatora, ususret neprijatelju Holofernu.

** Fenomen presvlačenja jednako nas tako podsjeća i na poziciju djevojke Pere u Držićevu *Dundu Maroju*, gdje se Pera, preobučena u muške halje, upućuje u Rim u potragu za zaručnikom, baš kao što se možemo prisjetiti i Shakespeareova *Na tri kralja*, gdje nastaju brojne zabune, zahvaljujući pre-oblačenju.

---

⁶ SOFIJA: Svemoguću Bože! hoće li mi srjeća na toliko poslužiti, da pozorljivost dušmana obmahnem, ter da istinitu vijest od sudbine supruga moga zadobijem? – Velika opasnost proti životu njegovu, a ja stojim ovdje bez ikakve moći pogibel od njega odvratiti. – Kamo da se obratim? Nigdje nema traga, koji bi me k njemu odveo. – Stalno dakle budi, odvaženje moje, povjerenje Hasana tražit ću zadobiti, ter na nju ću nadu ustanovit moju. (Kukuljević Sakcinski s. a.: 44)

⁷ Prizor šesti

Za kratkim postojanjem dođe S o f i j a u muškoj armenskoj odori promotrivo okolo gledeć iz dubljine kazališta (Kukuljević Sakcinski s. a.: 40)

Gledajući navedeno i iz pozicije nekih suvremenijih teorija, mogli bismo reći kako se problematizira rodno pitanje – prisutno je pitanje je li rod naučena kategorija, učimo li »postati ženom«, odnosno, učimo li »postati muškarcem«.

*** Dotičemo se i pitanja tzv. »vječno ženskog«:

a) u komadu se u nekoliko navrata ponavlja »jadna majka, sirota majka« kada se spominje Katarina, koja ne želi žrtvovati sina zbog domovine. No, njoj se »društveni prekršaj« oprašta jer je tek majka i »slaba žena«;⁸

b) Sofija je, kako smo već naglasili, drugačija: u njezinu je slučaju prisutan aktivan »ženski princip« a koji podrazumijeva već spomenuto putovanje, preoblačenje, ali i za-vođenje lukavstvom.

Sofija se, poput već navedenih junakinja mitova, dobro poznatih komedija ili drama, želi po-služiti lukavstvom.

Spomenuto mi se čini značajnim i ukoliko usporedimo ovu situaciju s dijalogom Neoptolema i Odiseja u prvom činu Sofoklova *Filokteta*. Odisej, naime, uvjerava Neoptolema kako je lukava inteligencija, *metis*⁹, značajna i vrijedna osobina koju rijetki imaju, osobina koju valja cijeniti i upražnjavati.

* * *

No, u preporodnoj drami razvoj je situacije drugačiji – Juran ne pristaje na Sofijine molbe, i na njezin plan koji uključuje lukavstvo.

Upravo je jedan od najintrigantnijih prizora, unutar čitavog komada, razgovor između njih dvoje, koji se zbiva u tamnici a u kojem se na koncu oboje sjedinjuju u stavu kako je vrijednije umrijeti, žrtvovati sebe, pa tako i osjećaje vlastitog djeteta, kako bi se osigurala sloboda »otadžbine«, samosvojnost, koja će osigurati ostvarenje utopije.

Sloboda i smrt se međusobno ne isključuju.

---

⁸ TOMA: Ustani, Katarino! oprostit ću slaboj ženi, zaboravit ću sve bijednoj majci – Nu (*kaže na Sofiju*) od ove žene, koja supruga svoga tako vatreno ljubi kao i ti tvoga sina, uči se ispunjavati dužnosti svoje, ter nezasluženu sudbinu postojano i velikodušno podnositi. – - Sofijo! tebe koja takodjer utjehe i obodrenja trjebuješ, moram moliti, da ju utješiš i obodriš. (Kukuljević Sakcinski s. a.: 29)

⁹ O *metisu* detaljnije u knjizi *Lukava inteligencija kod starih Grka*, autora Detienne, Marcel, Vernant, Jean-Pierre, Zagreb, 2000.

Političko je, dakle, osobno. Ono što u aktualnom trenutku djeluje kao »prinošenje žrtve«, umiranje, predstavlja za njih, dugoročno gledajući, realizaciju slobodnog života.

* * *

Vratimo se na koncu, kratko, na početak: tek proturječje – paradoks – ukazuje na svrhu, na smislenost.

Spremnost na žrtvu, tj. svjesno poništavanje (kako bi rekao Jelčić) onoga što čini naš unutarnji habitus, ili – doslovce, život – omogućuje njegovo dugoročno ostvarenje.

* * *

Naravno, ovo je tek početak za ozbiljniju analizu poimanja osobnih i socijalnih odnosa kod Kukuljevića, kao i tumačenja pojma slobode – kako umjetničke, tako i osobne te političke.

LITERATURA

- Detienne, Marcel; Vernant, Jean-Pierre. 2000. *Lukava inteligencija kod starih Grka*, prev. Martina Fryda Kaurimsky, Naklada MD, Zagreb.
- Jelčić, Dubravko. 1978. *Hrvatski narodni i književni preporod*, Školska knjiga, Zagreb.
- Jelčić, Dubravko. 1993. *Preporod književnosti i književnost preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. s. a. *Juran i Sofija ili Turci kod Siska*, eLektire.skole.hr; digitalnezbirke.kgz.hr.
- Luhmann, Niklas. 1992. *Legitimacija kroz proceduru*, prev. Ivan Glaser, Naprijed, Zagreb.
- Sofoklo. 1980. *Filoktet*, prev. Dinko Štambak, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb

PERSONAL AND SOCIAL, PERSONAL AND POLITICALLY
JURAN AND SOFIA OR THE TURKS NEAR SISAK

A b s t r a c t

The paper deals with the treatment of the personal and social system in the drama *Juran and Sofia or the Turks near Sisak* by Ivan Kukuljević Sakcinski, and the relationship of the writers of the Croatian National Revival to the phenomenon of 'sacrifice' and the utopian concepts of 'freedom' and 'honor'. In the same way, the position of a woman, mother and wife is analyzed, as well as the juxtaposition of the two, at that time, active but conflicting paradigms. Seemingly mutually irreducible contradictions, they indicate the nature of the understanding of the 'purpose of art and theater' by the writers of the Croatian National Revival.

Keywords: personal; politically; social system; sacrifice; utopia; freedom